ՆԱՐԵԿ ՎՐԴ. ՇԱՔԱՐՅԱՆ

(Ս. Գեղարդա վանքի վանահայր)

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹՅՈՒՆ ԴԵՊԻ Ս. ԵՐՈՒՍԱՂԵՄ
(Ճամփորդական նոթեր)

Քրիստոնյայի համար չկա ավելի քաղցր զգացմունք, քան գնալ ուխտի դեպի քրիստոսակոխ ս. Երուսաղեմ, երկրպագել մեր Փրկչի գերեզմանը, լինել բոլոր այն սրբավայրերում, որոնք կապված են Քրիստոսի տնօրինական գործերի հետ:

Տարիներ շարունակ իմ հոգու իղձն է եղել, երազը՝ տեսնել աստվածաշնչական սուրբ քաղաքը՝ Երուսաղեմը: Եվ ահա այս տարի զատկական տոնի օրերին (Զատիկը՝ հին տոմարով ապրիլի 30-ին) իրականացավ իմ իղձը, երբ Գորկու և Պսկովի մարզերի մի խումբ ռուս հավատացյալների հետ տ. Հովհաննես արք.-ի գլխավորությամբ, ուխտի գնացինք Երուսաղեմ:

Երուսաղեմը ուխտի քաղաք է, բայց հայ ուխտավորի համար այդ քաղաքը ունի նաև մի այլ նշանակություն: Վաղ ժամանակներից սկսած հայ ժողովուրդը և հայ եկեղեցու անունը կապված է եղել այդ վայրերի հետ: Աստվածաշնչում ակնարկություններ կան Հայաստանի և հայ ժողովրդի մասին: Նոյի տապանը կանգ առավ Արարատ լեռան վրա: Մեր ժողովուրդը ս. Գրքում կոչվում է «Թորգոմայ ազգ», իսկ Հայաստանը՝ «Երկիրն Արարատայ»: Քրիստոնեության մուտքով Հայաստան, հայ ժողովրդի անունը ընդմիշտ կապվեց աստվածակոխ ս. վայրերի հետ: Մեր պատմահայր Մովսես Խորենացին վկայում է, որ Քրիստոսի ժամանակ Եղեսիայում իշխող հայոց Աբգար թագավորը պատգամավորություն ուղարկեց Երուսաղեմ՝ հրավիրելու համար Փրկչին Եղեսիա: Քրիստոսի և Աբգար թագավորի թղթակցությունը եկեղեցական մատենագրության հնագույն և արժեքավոր ավանդություններից մեկն է: Այդ ավանդության հետ է կապված նաև հայ առաջին նկարիչ Նանայի և քրիստոնեական եկեղեցիների սրբություններից անձեռագործ դաստարակի պատմությունը: Երուսաղեմի հետ է կապված նաև ս. Գրիգոր Լուսավորչի և Տրդատ Երրորդ թագավորի անունները՝ առաջին սրբավայրերի և եկեղեցիների շինության առնչությամբ: Ս. Երուսաղեմի հնագույն տաճարներից մեկը՝ ս. Հարության տաճարում ս. Գրիգոր Լուսավորիչ հոյակապ եկեղեցին, Լուսավորչի անունով է: Ըստ ավանդության Լուսավորիչը այնտեղ է երգել «Լույս Զվարթ» երգը:

Այնուհետև մեր եկեղեցական մատենագրության մեջ Ը դարում Անաստաս վարդապետ Հերապոլսեցին իր փոքր, բայց պատմական մեծ արժեք ներկայացնող աշխատության մեջ, որը ունի «Վասն Վանօրէից հայոց, որ յԵրուսաղէմ» վերնագիրը, վկայում է, որ իր շրջանին հայոց վանքերի թիվը ս. տեղերում 72 է: Արդարև, դարերի ընթացքում հայ ժողովուրդը ս. երկրում ունեցել է բազմաթիվ վանքեր: Քաղաքական և կրոնական փոթորիկները խլել են մեզանից այդ վանքերից շատերը: Այնուամենայնիվ, կրոնական միջազգային այդ քաղաքում դարձյալ կանգուն են հայոց վանքերը, ինչպես Սրբոց Հակոբյանց վանքը, ս. Հրեշտակապետացը, ս. Փրկիչ, ս. Հարություն եկեղեցիները, ս. Աստվածածինը և՛ Բեթղեհեմի ս. Այրի վրա, Հոպպեի ս. Նիկողայոս եկեղեցին և այլն: Հին օրերից մինչև այսօր բազմահազար ուխտավորներ (թագավոր, կաթողիկոս, իշխան, հոգևորական, զինվորական, արհեստավոր, մտավորական ու շինական) այցելել են ս. Երուսա-

դեմ: Երուսաղեմի միաբանության անդամ Մկրտիչ եպս. Աղավնունին իր «Միաբանք և այցելուք» աշխատության մեջ տվել է ս. քաղաքը այցելող ուխտավորների անունները:

Ահա թե ինչու պատմական այս հիշողություններով, բրիստոնեական և ազգային զգացմունքներով տոգորված, ուխտի էի գնում այդ սրբազան երկիրը:

Մեկնում: Ապրիլի 25-ին «ԻԼ—18» հայրենական ինքնաթիռով ուղևորվեցինք դեպի Բեյրութ՝ Լիբանանի մայրաքաղաքը: Շուրջ 10 ուխտավորներ էինք: 4—5 ժամվա թռիչքից հետո, հասանք Բեյրութ: Օրը ցերեկ էր, և մենք հնարավորություն ունեինք ծանոթանալու Լիբանանի այդ գեղեցիկ քաղաքին: Ինձ դիմավորելու էին եկել Գևորգ վարդապետ Կարպիսյանը և մի քանի ազգականներ ու բարեկամներ: Խոսում ենք ս. Էջմիածնից, մայր հայրենիքից, Վեհափառ Հայրապետից, մեր ճանապարհորդությունից և ուխտագնացությունից: Բեյրութի մեջ պտույտ կատարելուց հետո վերադառնում ենք օդանավակայան, որաժեշտ ենք՝ առնում մեր բարեկամներից և մեկուկես ժամվա թռիչքից հետո, ուխտավորների խմբի հետ, հասնում ենք Հորդանանի մայրաքաղաքը՝ Ամման: Մեզ դիմավորում է Ամմանի հոգևոր հովիվ տ. Անուշավան վրդ. Ջղջանյանը:

Այդեղ ոչ է Երուսաղեմ գնալու համար: Պետք է Ամմանում գիշերել և վաղ առավոտյան շարունակել ճանապարհը դեպի Երուսաղեմ, որը, ըստ տվյալների, հեռու է Ամմանից շուրջ 120 կիլոմետր:

Անցնում է առաջին գիշերը արաբական այս հողի վրա: Առավոտ է, զարթնել եմ և իմ հյուրանոցի պատշգամբից դիտում եմ չորս կողմը: Ամեն կողմ արևելյան բույր, գույն և աշխուժություն,

Առավոտ է, պատրաստ ենք ու անհամբեր՝ ուղևորվելու դեպի Երուսաղեմ:

Երուսաղե՜մ, Երուսաղե՜մ: Ճանապարհը Ամմանից դեպի Երուսաղեմ ճգվում է աստվածաշնչական հիշատակներով հարուստ վայրերի ընդմիջով: Ահա ճանապարհի կեսին մեր աչքի առաջ փռվել է Մեռյալ ծովը, որը Միջերկրականի մակերևույթից ցածր է 400 մետր: Արդարև, նրա ափին կան գեղեցիկ հյուրանոցներ, տաղավարներ, անտառներ, հանգստի այլ վայրեր, գործարաններ. ծովի աղի ջուրը օգտագործվում է գիտականորեն, և Մեռյալ ծովը ոչ թե մեռել է, այլ ապրում է սոր կյանքով և նոր կյանք պարգևելով իր շուրջը ապրող ժողովուրդներին:

Այնուհետև մեր մեքենան ուղղվում է դեպի Հորդանան գետը: Հայացքով փորձում եմ փնտրել այն վայրը, ուր մկրտվել է Քրիստոսը: Հորդանանը պտտոր է և շրջակա հողերի գույնն ունի: Գետը սկիզբ է առնում հեռավոր Հերմոնի փեշերից: Գետի երկարությունը 300 կմ է: Իջնում ենք մի պահ Հորդանան գետի ափը, լվացվում. «Գետ, մի զարմուրիր»՝ եկել եմ ես էլ սկրտվելու, իմ հոգին քո ալիքների մեջ թաղելու:

Այնուհետև ստանում ենք Երիքով: Գեղեցիկ է քաղաքը, նարնջենիների, բանանենիների անտառներով շրջապատված, փարթամ կանաչի մեջ թաղված, և քաղաքի խորքում, հեռավորության վրա, կոթողանում է «Փորձության լեռը»: Երևակայում եմ, որ լեռան կատարից շատ գեղեցիկ և փորձիչ պետք է լինի համայնապատկերը, և որ Ավետարանը մեր Փրկչին՝ Քրիստոսին, բարձրացնում է «Փորձության լեռ», ցույց տալու համար և՛ աշխարհի գեղեցկությունը, և՛ նրա փառքերը, ինչպես նաև այդ աշխարհի ունայնությունները:

Կանչում է Երուսաղեմի կարոտը, պետք է շտապել, և մենք շարժվում ենք դեպի առաջ: Ճանապարհը բարձրանում է դեպի վեր, անցել է արդեն երկու ժամ, բայց դեռ մենք չենք հասել: Նայում եմ ժամացույցիս և հաշվում եմ բոպեները: Հուզումս ավելանում է, և վերջապես բարի վարորդը մատով ցույց է տալիս քաղաքը: Ահա Երուսաղեմը՝ բլուրների ետևից, գեղեցիկ իր աշտարակներով, եկեղեցական կաթողիկեներով, հին պարիսպներով, պատմական մզկիթներով: Առաջին հայացքից զգում ես, որ արդարև մտնում ես մի սուրբ և կրոնական շնչով օծուն մի քաղաք:

Ս. Հակոբա վանքում: Ճանապարհը դեպի հայոց վանք անցնում է հին պարիսպների տակով և ոլորապտույտ նեղ ճանապարհով: Ուղևորվում ենք դեպի հունաց վանքը, որտեղ պետք է իջևանեն մեր ռուս ուխտավոր բարեկամները, իսկ այնուհետև ես, որպես հայ վարդապետ, պետք է մընամ Ս. Հակոբյանց վանքում:

Հասել եմ վանքի դռան առաջ: Ինձ դիմավորում են թարգման Գևորգ վարդապետն ու Ղևոնդ արեղա Սամուելյանը, և ծանոթ բարեկամներ: Հուզումը միշտ ուղեկիցս է, խեղդում է ինձ, արցունքներ կան աչքերիս մեջ, և ես ինձ կորցրել եմ, շարժվում և խոսում եմ մեքենայաբար, այնուամենայնիվ, հետո՝ գրկախառնումներ, բարիգալուստի խոսքեր, նոր հուզումներ, համբույրներ, ու առաջնորդվում եմ դեպի տաճար «ջուխտ և յերկրպագութիւն»:

Սրտատրոփ մտնում եմ Ս. Հակոբյանց վանքի գլխավոր մեծ դարպասից ներս, ուր ամեն ինչ հնաբույր է, զանգվածային, տպավորիչ ու խորհրդավոր: Ինձ նախ առաջնորդում են ս. Գլխադիրի մատուռը: Ուխտավորի երկյուղածությամբ մտնում եմ ներս՝ կատարելու տարիների խոնձ: Ամեն կողմ լույս ու խորհրդավորություն, խունկ ու աղոթք, պլպլացող կանթեղներ և հայկական եկեղեցու խունկի անուշ բուրմունք: Ծունկի եմ գալիս ս. Գլխադրի խորանի առաջ և աղոթում: Ավագ խորանի առաջ ևս կատարում եմ իմ ուխտն ու աղոթքը: Այնուհետև վարդապետ հայրերի ուղեկցությամբ առաջնորդվում եմ դեպի հայոց պատրիարքարանը՝ իմ որդիական հարգանքները մատուցելու սրբազան պատրիարքին:

Ասատիանները մեզ տանում են դեպի վեր՝ երկրորդ հարկ՝ պատրիարքարան:

Իր սովորության համաձայն Նորին Ամենապատվությունը, միշտ ժպտադեմ ու սիրալիր, ընդունում է ինձ ջերմորեն: Համբուրում եմ ս. աջը, հաղորդում եմ Վեհափառ Հայրապետի հայրական ողջույնները:

Սրբազան պատրիարքի մոտ են Անթիլիասից ուխտի եկած Ոսկան և Զարեհ աբեղաները:

Ավելի քան երկու ժամ մնում եմ Նորին Ամենապատվության մոտ, վայելում եմ նրա քաղցր ներկայությունը:

Ուշ երեկո է, բարի գիշեր եմ մաղթում սրբազան պատրիարք հորը: Իմ ուխտավորության շրջանին ինձ բնակարան է հատկացվում «Պախչա թաղ»-ում: Սիրելի էր միջավայրը, վանական այդ մթնոլորտը՝ շրջապատված եպիսկոպոսներով, վարդապետներով ու աբեղաներով, որոնք առաջին իսկ րոպեից ինձ ընդունում են և շրջապատում սիրով ու գուրգուրանքով: Նրանց մեջ նախկին ծանոթներ ունեի՝ Կյուրեղ վրդ. Գաբիկյանը, Դանիել վրդ. Ծամլյանը, որը մեր ս. Էջմիածնի նախկին ճեմարանցին էր, որոնք ինձ հանգամանորեն ծանոթացնում են միաբանական թաղի միջավայրին, միասին բարձրանում ենք դեպի միաբանական շենքերի տանիքը, ուր մեր աչքերի առաջ պարզվում է հոյակապ մի տեսարան՝ ս. քաղաքի համայնապատկերը՝ մինչև հեռու Մեռյալ ծով:

Երեկո է արդեն. օրը այսպես անցնում է տպավորություններով և հուշերով լեցուն:

Զատկական հանդիսություններ: Տարվա բոլոր եղանակներին ու ամիսներին հետաքրքիր է այստեղ: Ուխտավորը առնվազն մեկ տարի պետք է մնա՝ ամբողջովին տեսնելու և վայելելու համար ս. տեղյաց հանդիսությունները, բայց այդ պատեհությունը զլացված է ինձ: Ես ուխտավոր եմ մի քանի օրերի համար միայն: Պետք է նշել, սակայն, որ Երուսաղեմի ամենահետաքրքիր շրջանը Զատկվա ուխտավորության շրջանն է: Զատիկը աշխարհի բոլոր կողմերից բերել հավաքել է ամեն դավանանքի հավատացյալների: Հաճելի է տեսնել, որ հայ ուխտավորի հետ միասին նույն տաճարում աղոթում են կաթոլիկներն ու ուղղափառները, անգլիականներն ու ռուսները, քրիստոնյա արաբը: Զատկական այս շրջանը կրոնական ուխտավորության օր է նաև և՛ հրեաների, և՛ արաբների համար:

Առանձնապես այս օրերին Ս. Հակոբյանց վանքը ստանում է տոնական հանդիսավոր օրերի տեսք: Վանքը ուխտավորներով լեցուն է: Թարգմանչաց վարժարանը և հոգևոր ճեմարանի շենքերը, ուխտավորական այլ շենքերի հետ, տրամադրված են ուխտավորներին: Այս տարի շուրջ 2000-ի է հասնում ուխտավորների ընդհանուր թիվը:

Ավագ շաբաթն է՝ Զատկվա հանդիսությունների կենտրոնը, հանդիսություններ, որոնք շատ տպավորիչ են, հուզիչ ու խորհրդավոր: Նման հանդիսություններ դուք երբեք չեք գտնի հայկական ոչ մի վանքում:

Ես հասա Ավագ չորեքշաբթի երեկոյան, ուրեմն բախտավորությունը պետք է ունենայի մասնակցելու Ավագ հինգշաբթի, ուրբաթ, շաբաթ և կիրակի՝ Զատկի հանդիսություններին: Արդարև, չի կարելի բառերով բացատրել այն վեհությունը, այն հոյակապ հանդիսություններն ու ծիսակատարությունները, ուխտագնացությունները, որոնք տեղի են ունենում այս օրերին Ս. Հակոբյանց պատմական տաճարի կամարների տակ ու նրա շրջապատում:

Ապրիլի 27-ին՝ Ավագ հինգշաբթի օրը, առավոտ շուտ, եկեղեցու քաղցր զանգերը մեզ հրավիրում են պաշտամունքի: Ամբողջ միաբանությունը ներկա է ժամերգության, որը պաշտվում է Մայր տաճարի կամարների տակ: Արարողությունից հետո խմբով գնում ենք վանական սեղանատուն, ու առաջին անգամ է, որ միաբանության հետ կիսում եմ հյուրասիրության աղն ու հացը և ամրացնում մեր եղբայրական կապը և ուխտը Ս. Հակոբյանց մեր սիրելի հարազատների հետ:

Ավագ հինգշաբթի ժամը 10-ին Մայր տաճարում սկսվում է վերջին ընթրյաց հիշատակին նվիրված հանդիսավոր ս. պատարագը: Օրվա պատարագիչն է լուսարարապետ տ. Հայրիկ արքեպիսկոպոս Ասլանյանը: Մայր տաճարը լիքն է ուխտավոր բազմությամբ: Ամեն կողմ աղոթք, խունկ և երկրպագություն: Հավարտ ս. պատարագի բազմաթիվ ուխտավորներ հաղորդություն են առնում: Ժամը 13-ին վերջանում է ս. պատարագը, իսկ ժամը 16-ին Մայր տաճարում տեղի է ունենալու ամենահուզիչ արարողություններից մեկը՝ Ոտնալվան:

Ժամը 16-ին Մայր տաճարի աջակողմյան և ձախակողմյան դասերը լցվել են արդեն պաշտոնական հյուրերով, իսկ Մայր տաճարը՝ ուխտավորներով: Ավագ սեղանը վարագուրված է շատ գեղեցիկ և նկարազարդ մի վարագույրով և նրա ետև պատրիարք սրբազանը զգեստավորված է: Ահա հուշիկ բացվում է վարագույրը և Ավագ սեղանի վրա, իր ամբողջ փայլով ու շքեղության մեջ, տեսնում ենք սրբազան պատրիարքին՝ շրջապատված միաբանության եպիսկոպոսներով, վարդապետներով՝ ըստ կարգի: Սրբազան պատրիարքը անձամբ ինքն է կատարում Ոտնալվայի արարողությունը և մեկ-մեկ լվանում է 12 առաքյալների փոխարեն 12 միաբանների ոտքերը՝ ի նշան խոնարհության և հեզության:

Կյանքիս ամենագեղեցիկ, հուզումնալից օրերից մեկը անցկացրեցի Ավագ հինգշաբթի օրը երեկոյան, երբ ներկա եղա Խավարման գիշերի արարողությանը: Ամբողջ տաճարը լիքն էր աղոթավոր ուխտավորներով: Միաբանությունը պատրիարք սրբազանի գլխավորությամբ ներկա էր հանդիսության: Առավոտյան ժամերգություն, այնուհետև՝ Խավարման գիշերվա երկար ավետարանների շինիչ ընթերցումները, ամեն ինչ կատարվում էր պատշաճ լրջությամբ, Երուսաղեմի հատուկ շքով ու հանդիսությամբ: Խավարման գիշերը քարոզում է տ. Կյուրեղ վարդապետը, անդրադառնալով մատնիչ Հուդայի միջոցով կատարված մատնության ահավորության. «Հուդա, համբուրելո՞վ մատնես զվարդապետն»:

Արարողությունը վերջանում է գիշերվա ժամը երկուսին:

Ապրիլի 28-ին՝ Ավագ ուրբաթը, ևս մայրավանքում ունի յուրահատուկ գեղեցկություն: Ժամը 10-ին Մայր տաճարում կատարվում է «Կարգ խաչելու-

թեան»-ը: Այնուհետև ժամը 15-ին եկեղեցու զանգի դողանջները բոլորին հրավիրում են թաղման արարողության: Ավագ սեղանի առաջ, առյանում, զարդարված է գեղեցիկ ջահերով, խաչերով, աշտանակներով ու մոմերով, խաչերով ու ձեռագործ ծածկոցներով՝ Քրիստոսի գերեզմանը: Արդարև ամեն ինչ տպավորիչ է, գեղեցիկ: Ս. Հակոբյանց միաբանությունը իր գանձատան լավագույն սպասները հանել է զարդարելու համար և՛ Քրկչի գերեզմանը, և՛ Ավագ սեղանը: Ջահերը զմրուխտ երազում են, հուշիկ փախչող իրիկվան ծիրանի լույսն է զվարթ: Պատրիարք սրբազանը անձամբ նախագահում է հանդիսության: Բացառաբար այսօր պատրիարքի ձեռքն է տրվում Հեթում Բ թագավորի միակտուր ասթե արքայական գավազանը:

Ապրիլի 29-ին՝ Ավագ շաբաթ. հանդիսության հիմնական մասը կատարվում է ս. Հարության տաճարում: Առավոտյան ժամերգությունը պաշտվում է Մայր տաճարում, և այնուհետև ժամը 10-ին միաբանության գլխավորությամբ լուսարարապետ սրբազանը գնում է դեպի ս. Հարության տաճարը, որի դռները փակ են և հայոց պատրիարքության հրամանով բացվելու է այդ օրը:

Աննկարագրելի է խանդավառությունը և ժողովրդի բանակը: Ամբողջ փողոցները, մոտակա և հեռավոր, լեփ-լեցուն են բազմաթիվ և բազմակրոն ուխտավորներով: Հանդիսավոր թափորը, ս. Հակոբա վանքից եկող, անցնում է մարդկային հեղեղի միջով՝ հագիվ ճանապարհ բանալով դեպի ս. Հարություն: Ժամը 11-ին բացվում է ս. Հարության տաճարի դռները և ժողովուրդը խուժում է, ինչքան հնարավոր է՝ ավելի մոտիկ դեպի ս. գերեզմանը, ներկա լինելու համար ամենահետաքրքրական՝ զատկական շրջանի ուխտավորությունը հատկանշող լույսի հանման հանդիսության: Քրիստոսի գերեզմանը մեծ շուքով քիչ առաջ կնքվեց: Դռան առջև կանգնած են հայ, լատին և հույն պատրիարքությունների ներկայացուցիչներ: Ես ևս, որպես ուխտավոր, կանգնել եմ ս. գերեզմանի դռան առաջ: Ճիշտ ժամը 13-ին ժամանում է հայոց պատրիարքը և բարձրանում դեպի Գողգոթա՝ հայոց մասը, ներկա լինելու համար լուսահանության հանդիսության:

Ս. Հարության տաճարը հարյուրավոր խորանների ու ապրի նվիրական տեղերի մի ամբողջություն է: Հսկա տաճարի կամարների տակ հանգել են բոլոր կանթեղներն ու մոմերը, ոչ մի լուսավորություն, միայն Քրիստոսի թափուր գերեզմանի վրա պլպլում են երեք կանթեղներ, հայ, հույն և կաթոլիկ եկեղեցիների: **Ժամը 13-ին երեք հարանվանությունների լուսահան վարդապետները մտնում են Քրիստոսի գերեզմանի մատուռը:** Մի պահ կանգ են առնում «Հրեշտակի վեմ» կոչվող քարի առաջ և այնուհետև երկրորդաձայնությամբ մտնում են մատուռի երկրորդ խուցը՝ թափուր գերեզմանը, որի վրա են երեք պլպլացող կանթեղները: Լուսահան վարդապետների ձեռքին գեղեցիկ մոմեր կան, որոնք պետք է վառվեն գերեզմանի վրա մշտավառ կանթեղի լույսից: Քրիստոսի լույս գերեզմանից վառված լույս մոմերով դուրս է գալիս լուսահան մեր Կյուրեղ վրդ. Գաբիկյանը և իր ձեռքի լուսավար մոմերի տրցակը հանձնում մատուռն ճախակողմյան լույսի փոխանցման համար ծառայող պատուհանից հայ լուսահաններին, որոնք ընդհանրապես Երուսաղեմի հին հայերից են, տեղացի, և որոնք այդ պաշտոնը կատարում են ժառանգաբար: Նրանք բոլորիկ ոտքով, ամենաարագ թափով լույսը հասցնում են վերև՝ հայկական Գողգոթա, ուր բազմել է հայոց պատրիարքը: Վերջինս հուզումով վերցնում է ս. գերեզմանից իրեն հասցված լույսը, որով և օրհնում է ներքևում գտնվող բոլոր ժողովրդին, խաչակնքում հայկական զանգերի քաղցր դողանջների տակ: Թնդում է տաճարը, երբ հայկական զանգերին հաջորդում են մյուս տասնյակ զանգերի դողանջները, շարականների երգը, քշոցների ու նվագարանների ձայները, ուխտավորների փառաբանության օրհնությունները, որոնք մի անգամ ևս ցույց են տալիս լույսի հաղթանակը, կյանքի հաղթանակը մահվան նկատմամբ, «լուսաւորեա, լուսաւորեա Երուսաղէմ, Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց»: Միաժամանակ կազմվում է թափոր՝ Քրիստոսի գերեզմանի շուրջ: Այսօրվա թափորի թափորապետը պետք է լինի լուսահան վարդապետը: Կազմվում է հայկական թափորը Քրիստոսի ս. գերեզմանի մատուռն շուրջ: Մեր թափորի մասն են կազմում նաև դպտիներն ու ատրիները՝ բոլորն էլ զգեստավորված, խաչով և խաչվառով: Հայկական թափորը եռադարձ շրջանակով բոլորվում է, պտտվում է գերեզմանի շուրջ ծովածավալ ժողովրդի ներկայության: Թափորը իր երեք անգամվա պտույտի համար պահանջում է մոտ երեք ժամ: Ուրեմն կանգնած երգում ենք, թնդում են տարբեր լեզվով հոգևոր երգերն ու շարականները: Այնուհետև միաբանությունը եկեղեցական թափորով նույն հանդիսությամբ վերադառնում է Ս. Հակոբյանց վանք, մինչ միաբանության մի որոշ մասը մնում է երեկոյան Ճրագալույցի պատարագը կատարելու համար հայոց երկրորդ Գողգոթայի ս. սեղանի վրա: Ժամը 16-ին դողանջում են տոնական ու հաղթական Հարության ավետիքով խանդավառ Ս. Հակոբյանց Մայր տաճարի զանգերը: Ճրագալույցի պատարագն է, որ սկսվում է: Ներկա է միաբանությունը, և տաճարը դարձյալ լցված է հավատացյալներով:

Հանդիսության նախագահում է ամենապատիվ սրբազան հայրը: Հոգևոր ճեմարանի ուսանողները ընթերցում են Դանիելի գիրքը: Սկսվում է հանդիսավոր Ճրագալույցի ս. պատարագը: Օրվա պատարագիչը ուխտավորարար ս. Երուսաղեմում գտնվող Նարեկ վրդ. Շաբարյանն է: Դա իմ առաջին ուխտի պատարագն է ս. տեղաց մեջ: Ս. պատարագից հետո տեղի ունեցավ նախատոնակ ս. Զատկի: Եկեղեցական արարողությունից հետո թափորով և «Այսօր յարեաւ ի մեռելոց» շարականի երգեցողության տակ միաբանությունը բարձրացավ դեպի վանքի սեղանատունը: Պատրիարք հայրը շրջապատված միաբաններով, այդ օր Զատկվա նավակատեաց ճաշը կատարում է վանքի պատմական սեղանատանը:

Այսօր ամբողջ գիշեր բաց են Ս. Հակոբյանց վանքի

դռները: Ուխտավորների խմբերը գնում են ու գալիս մոմերով, դեպի ս. Հարություն և ս. Հակոբ, դեպի ս. Հրեշտակապետաց: Ցնծում են բոլորի հոգիները: Հարության լույսի ճառագայթումն է երևում դեմքերին, նրանց նիստ ու կացի մեջ: Ս. Հակոբյանց տաճարի գմբեթի, ս. Հրեշտակապետաց վանքի գլխավոր մուտքի, պատրիարքարանի և այլ շենքերի բոլոր լույսերը վառվում են: Երիտասարդությունը վանքի բակի մեջ երգում է, պարում և ուրախանում:

Ապրիլի 30-ի ս. Զատիկը՝ ս. Հարության տաճարում: Գիշերվա ժամը մեկն է: Քաղցրալուր հնչում են եկեղեցու զանգերը, մինչ «կենդանի մի կոչնակ» իր անուշիկ ձայնով զարթեցնում է բոլորին. «Եկայք հավատացեալք յեկեղեցի»: Կես ժամ հետո թափորը արդեն կազմ ու պատրաստ է: Թափորը շարժվում է հանդիսությամբ դեպի ս. Հարության տաճարը, ուր ս. Գր. Լուսավորիչ եկեղեցում կատարվում է առավոտյան ժամերգությունը: Իսկ Քրիստոսի գերեզմանի վրա՝ զատկական պատարագը: Պատարագում է լուսահան տ. Կյուրեղ վարդապետը: Սրբազան արարողության ներկա են պատրիարք սրբազանը, միաբանությունը և ուխտավորությունը: Թնդում են ս. Հարության երգերն ու աղոթքները, և ս. պատարագը շարունակվում է հոգեթով ուրախությամբ: Օրվա քարոզիչն է ուխտավոր տ. Նարեկ վարդապետը: Ինձ համար դա շատ մեծ փորձություն էր Քրիստոսի լույս գերեզմանի առաջ ավետել մեր ժողովրդին Հարության տոնի ուրախությունը և խոսել տոնի նշանակության մասին: Հուզումը և ուրախությունը համակել է ինձ: Նախ իմ քարոզի առաջին մասում Հայոց Հայրապետից ողջույններ եմ հաղորդում պատրիարք սրբազան հոր, միաբանության բոլոր անդամներին ու ժողովրդին և հանձնարարեցի՝ մեր հայրենի ժողովրդից ու մեր սրբավայրերից, ապա շնորհավորելով ս. Հարության տոնը, խոսում եմ այդ խորհրդի ազգային-եկեղեցական մեծ նշանակության մասին, ցույց տալով, որ ամենից ավելի հայ ժողովուրդը իր կյանքի փորձով հանդիսացել է ս. Հարության հրաշքի վկան:

Հանդիսավոր ս. պատարագից հետո եկեղեցական թափորով դարձյալ վերադարձանք մայրավանք: Դավթի բերդի առաջ եկեղեցական թափորով բարձրացանք պատրիարքարան՝ շնորհավորելու համար հայոց պատրիարքի ս. հարության Զատիկը: Ամբողջ պատրիարքարանը լիքն էր ուխտավորներով: Նորին Ամենապատվությունը իր օրհնության խոսքի մեջ ջերմ բարեմաղթություններ արեց այս առթիվ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի կյանքի և առողջության համար, մեր հայրենի շինության և բովանդակ հայ ժողովրդի բարօրության ու աշխարհի խաղաղության համար:

Անդաստան վանքի մեծ բակում: Ս. Զատկվա արարողությունների գեղեցիկ մեկ արտահայտությունն է նաև մեծ անդաստանը վանքի մեծ բակում, Զատկվա կիրակի երեկոյան ժամերգությունից առաջ: Ամբողջ միաբանությունը զգեստավորած, եկեղեցական թափորով դուրս է գալիս Մայր տաճարից: Պատրիարք հայրը այդ օրը կրում է Ս. Հակոբյանց վանքի հնագույն և թանգարանային արժեք ներկայացնող զգեստները, և խաչով, խաչվառով, երգով ու աղոթքով թափորը առաջնորդվում է վանքի մեծ բակը, ուր և կատարվում է ուխտավորների ներկայությամբ մեծ անդաստանը: Օրհնվում է արևելյան կողմն աշխարհի «եւ հայրապետութիւն հայոց», օրհնվում է Արևմուտքը. «Թագաւորութիւնք քրիստոնէից», ինչպես և հարավային կողմն աշխարհիս, «երկիրս անդաստանս և պտղաբերութիւն տարւոյս», և հյուսիսայինը՝ «վանքս, անապատս, քաղաքս և գիւղս և բնակեալ ժողովուրդս ի նոսա»:

Արևի լույսի տակ եկեղեցական շողշողուն զգեստները, ալվարդ խաչվառները, երգն ու շարականը էլ ավելի խորհրդավոր, գեղեցիկ ու տպավորիչ էին դարձնում օրվա, արդեն առանց այն էլ շքեղ, հանդիսությունը:

Մեծ անդաստանը վանքի այս բակում տևում է մոտ մեկ ժամ և նույն այս թափորով միաբանությունը գալիս է Մայր տաճարի գավիթը, ուր տեղի է ունենում հոգեհանգիստ՝ այնտեղ թաղված պատրիարքների շիրիմների վրա:

Մայիսի 1-ին՝ երկուշաբթի, վերջին հանդիսությունը: Մայիս ամսվա և զատկական հանդիսությունների վերջին օրն է: Զատկի Մեռելոց: Մայր տաճարում հանդիսավոր ս. պատարագ է մատուցում պատրիարք սրբազան հայրը: Տաճարը դարձյալ փողփողում է լույսերի մեջ: Ս. պատարագի ընթացքին պատարագիչ սրբազան հայրը մի անգամ ևս ողջունում է ուխտավորների ներկայությունը և բարի ճանապարհ է մաղթում նրանց: Իր բովանդակալից քարոզը նա վերջացնում է սրտագին բարեմաղթություններով, որ Աստված անսասանություն պարգևի Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնին, որը գլուխն է մեր ս. եկեղեցու, վեր հանելով նաև Ս. Հակոբյանց միաբանության վիճակված դերը ապագայի պայմաններում:

Հավարտ ս. պատարագի տեղի է ունենում ավանդական թափորի պտույտը՝ գլխավորությամբ պատրիարք սրբազանի, ամպհովանիով: Այդ օրը Մայր տաճարի բոլոր գանձ-մասունքները կամ աջերը դուրս են բերվել՝ նրանցով օրհնելու համար ներկա ժողովրդին: Եռադարձ թափորով ավարտվում է օրվա հանդիսությունը սրբազան հոր «Պահպանիչ»-ով: Ըստ կանոնի այս ս. պատարագով ավարտվում է ուխտավորական հանդիսությանց և երկրպագության խանդավառ օրերը ս. Հակոբի կամարների տակ: Հաջորդ օրն իսկ ուխտավորներից ոմանք վերադառնում են, իսկ ովքեր միջոց և առիթ ունեն, մնում են երկար:

Ս. պատարագից հետո սրբազան պատրիարքը առաջնորդվում է պատրիարքարան՝ ընդունելու համար Երուսաղեմի կրոնական, քաղաքական և այլ պետերի այցելությունները ս. Զատկվա տոնի առթիվ: Այնուհետև կեսօրից հետո նույն հանդիսությամբ և շուրջով, հայոց սրբազան պատրիարքը փոխադարձում է այդ շնորհավորությունները: Ես ջերմ սիրով և երկյուղածությամբ ներկա եմ լինում այս հանդիսություններին

և ընկերանում եմ նաև եկեղեցու հոգևոր պետերին տրված այդ այցելություններին:

Զատկական տոներից հետո առիթ եմ ունենում այցելու Երուսաղեմի հայոց մայրավանքի մեջ գտնվող սրբավայրերն ու եկեղեցիները, Գուլբենկյան մատենադարանը, Ժառանգավորաց վարժարանն ու Ընծայարանը, Թարգմանչաց վարժարանը, տպարանը:

Հաճախ ուխտի եմ գնում ս. Հարության տաճարը: Այցելում եմ ս. Աստվածածին եկեղեցին, բարձրանում եմ Ձիթենյաց լեռան վրայով դեպի Համբարձման սրբավայրերը, այցելում եմ քաղաքի տեսարժան վայրերը:

Մի ամբողջ օր է տևում իմ այցելությունը Բեթղեհեմ՝ ս. Ծննդյան տաճարը:

Օրերն անցնում են արագ, երազային:

Հասավ նաև հրաժեշտի վերջին օրը:

Մայիսի 21-ն էր: Վերջին այցելությունն եմ տալիս պատրիարքարան, միաբանության անդամներին: Որքան դժվար է բաժանվել այս սրբազան վայրերից ու նույնքան սիրելի միաբան հայրերից:

Տասնվեց օրեր անցել էին երազի նման, բայց ես տարել էի և հոգումս պահել անջնջելի տպավորություններ:

Վերջին անգամ մտնում եմ Մայր տաճար՝ աղոթելու:

Մնաս բարով, սուրբ քաղաք: Սեր և պաշտամունք քեզ նաև, հայկական Երուսաղեմ:

Ճաշից հետո, երբ Նորին Ամենապատվությունը բարեհաճել էր ինձ իրեն սեղանակից դարձնել, պատրիարքական մեքենայով դեպի Յաֆա, ս. գրական Հոպպե քաղաքը Նորին Սրբության ընկերանալու պատիվն եմ ունենում:

Վերադարձի ճանապարհն է: Հինգ օր մնում եմ և այստեղ՝ հայոց ս. Նիկողոս վանքում՝ որպես հյուրը տ. Հուսիկ վարդապետի:

Հուլիսի 25-ին օդանավը ինձ հասցնում է Կիպրոս, ուր մի գիշերվա հանգստից հետո, «ԻԼ—18» օդանավով հասնում եմ Մոսկվա և այնուհետև շուրջ մի ամսվա բացակայությունից հետո վերադառնում Մայր Աթոռ, երուսաղեմյան իմ ուխտագնացությանց անմոռանալի տպավորություններով և հուշերով: